

Morysin. Oraculum. Fot. Jaworski 1921 r.

JANUSZ MRÓZ, ANDRZEJ ZACHARSKI

Oraculum W WILANOWIE

Symbolika i magia

Upadek Napoleona i próby restauracji dawnego porządku w Europie przyniosły reakcję w postaci tworzenia tajnych ruchów wolnościowych propagujących nadzieję wolności, równości i braterstwa. Patriotyczne związki skupiały młodzieńców i mężczyzn z różnych środowisk. Wzorce organizacyjne i ideologię czerpano z popularnych w oświeceniowej loży wolnomularskich (masońskich). Z ducha rodzącego się romantyzmu wyrastały późniejsze bunty i powstania narodowe.

Aleksander I tolerował do 1819 r. działające półjawnie polskie loże masońskie. Umożliwiło to wybranie Stanisława Kostki Potockiego (od 1812 r. mistrza loży Wielkiego Wschodu) na stanowisko ministra wyznań i oświecenia. Jego inicjatywy zaowocowały przeprowadzeniem reformy edukacji oraz wprowadzeniem powszechnego szkolnictwa w Królestwie Polskim (tzw. Królestwie Kongresowym).

Cztery lata po śmierci Stanisława Kostki Potockiego jego żona, Aleksandra z Lubomirskich Potocka, kończy budowę Oraculum w Morysinie (tak nazwanego, na cześć wnuka, Łasku na Kępie), romantycznej części ogrodu angielskiego pałacu w Wilanowie. Wzniesiony wcześniej pałacyk, przypominający świątynię Westy w Tivoli, opiekunki domowego ogniska, na której ołtarzu palił się wieczny ogień, symbolizujący państwowość rzymską oraz Oraculum (Wyrocznia) były prawdopodobnie zaprojektowane przez architekta Chrystiana Piotra Aignera (twórcę m.in. Świątyni Sybilli w Puławach).

Zachował się *Rachunek wyłożonych Kosztów na wystawienie Figury Kamiennej w Morysinie i Ołtarzyka w Roku 1825* oraz foto-

grafia Jaworskiego z 1921 r. Jak wynika z tekstu rachunku: figurę i ołtarzyk wykonał Władysław Czerwiński a dwie kolumny kamienne o wysokości 357,12 cm wykonane z bloków kamiennych o objętości 0,526 m³, wykonał kamieniarz Jan Hagen. Ponadto wymurowano cokół w kształcie dwunastokątnego pierścienia o wysokości 89,2 cm, grubości 14,8 cm i średnicy zewnętrznej 644,48 cm (obwód zewnętrzny 2023,68 cm). Cokół zwieńczono kamiennym gzymsem górnym w kształcie okręgu wraz z wewnętrzną opaską kamienną szerokości 59,52 cm. Wykonano roboty dodatkowe związane z budową pięciu schodów, dwóch baz kamiennych pod kolumny. Ogółem na wymurowanie Oraculum zużyto 10 tys. sztuk cegły.

Oraculum zostało zaprojektowane na planie mandali harmonijnie łączącej koło i trzy kwadraty, gdzie koło jest symbolem nieba, zewnętrżności i nieskończoności, natomiast kwadrat przedstawia sferę wewnętrzności, tego co jest związane z człowiekiem i ziemią. Figury łączy punkt centralny, który jest zarówno początkiem, jak i końcem całego układu. Rzutem sfery niebieskiej na ziemię jest okrąg gzymasu górnego. Krąg jest podzielony na 12 elementów kamiennych reprezentujących 12 liter pojedynczych alfabetu hebrajskiego. Dla żony Stanisława Kostki Potockiego, Aleksandry Lubomirskiej, 65-letniej wdowy, była to astrologiczna „mandala życia” spędzonego u boku męża. Dwie kolumny ustawiono, zachowując naturalny układ Zodiaku, w domach znaków obojga małżonków (Skorpion i Wodnika). Kolumny to zarówno motyw łoża masonskich (kolumna Jakin i Boaz), jak i symbole hermetyzmu i kabały (kolumna Abrahama – miłość i Izaaka – posłuszeństwo). Między kolumnami ustawiono figurę kamienną (herma) będącą symbolem harmonii (syntezy miłości i posłuszeństwa). Kolumny wspierają tympanon – symbol doskonałości; początku, środka i końca; siły, mądrości i piękna; religii, nauki i sztuki. Budowlę dopełnia ołtarzyk całopalenia, położony w środku okręgu (w centrum wszechrzeczy) oddzielający ziemię od ognia, będący miejscem siły sprawczej kabały. Według księgi Ezechiela (Stary Testament 43,13-14) ołtarz całopalenia to blok kamienny o wymiarach 69,44 x 69,44 x 119,04 cm. Do Oraculum prowadzą 5-stopniowe kamienne schody przy-

A.G. HIL
Adm. Zdr. #
nr. 302
-15

Rachunek Wyłożonych Kosztów
na wystawienie Figury Kamiennej
w Morysińcu i Ołtarzyka w Roku 1825
ułożonego przez

I. Wyłożenie Figury Kamiennej
z Ołtarzyka
za Figury Kamienną i Ołtarzyk
zawieszoną kamieniarzowi roboty
miejscowca wyrobioną zapisać
Kamień Domosia J. Wojnowskiego
w Morysińcu Górnym 1825 roku
za figurę 1 500, Ołtarzyk 468
Hagenowi kamieniarzowi za kolumnę
1200 i kolumnę 1200, Stopy kamiennych
20, dwie tablice kolumny 2 -
Ołtarz 400, Cokół 12 500
i Cokół górnym z kolumną 34, Ośrodek
miejscowy murek z cedyną 400
z tego Ośrodek 500, Stopy kamiennych 5 /.../
kolumny 34 górnym górnym 2000
Tabela 1 murek kamienny 2
murek po 20 w 8 wznoszą Tabela 1 kolumny
118 - Tabela 34 500
1680 -
1500 -
322
Hagenowi 1822.

Rachunek wyłożonych Kosztów na wystawienie Figury Kamiennej w Morysińcu i Ołtarzyka w Roku 1825

pominające wchodzącym siłę pięciu żywiołów: ziemi, powietrza, wody, ognia i eteru; działanie pięciu zmysłów poznawczych człowieka: dotyku, wzroku, słuchu, węchu, smaku oraz rolę pięciu panien mądrych, które powstrzymują człowieka od uciech zmysłowych.

Stanisław Kostka Potocki w czasie pobytu w Anglii nie tylko opanował nowe zasady sztuki zakładania ogrodów, lecz także wszedł tam w związki z masonami. Jemu to właśnie oraz jego żonie swe mistyczno- ezoteryczne elementy zawdzięcza park natoliński i morysiński. Do kobiecych łoż adopcyjnych w tym czasie należały: Izabela Lubomirska, Izabela Czartoryska, Helena Radziwiłłówna – założycielki parków na

Mokotowie, Powązkach, w Puławach i Arkadii. Masonem był Szymon Bogumił Zug – projektant pierwszych polskich ogrodów w stylu angielskim; architekci: Jakub Kubicki, Jan Lindsey; malarze i graficy: Zygmunt Vogel, Kazimierz Wojniakowski, Aleksander Orłowski i Jan Zachariasz Frey oraz poeci wolnomularze: Tomasz Kajetan Węgierski, Stanisław Trembecki, Franciszek Dionizy Kniaźnin, Kazimierz Brodziński, którzy pozostawili zarówno opisy samych parków, jak i opinie na temat sztuki ich zakładania. Oraculum jest jednym z elementów takiego założenia parkowo-ogrodowego. Zarówno łożo masonskie, jak i parki à l'anglaise były w XVIII w. i na początku XIX w. elementem mody, miejscem kontaktów towarzyskich. Przypisywano im także wspólny rodowód. Ogrodnictwo i wolnomularstwo uważane były za „sztuki królewskie”. U ich początków stał Bóg – jako twórca Ogrodu Eden i Wielki Architekt Wszechświata. W tym czasie kobiety interesowały się ukrytymi znaczeniami, astrologią, wróżbami i kabałą. W XIX stuleciu sformułowano stwierdzenie, że Kabała nie ma nic wspólnego z religią i w tym ujęciu był to raczej pewien mistyczny światopogląd na naturę wszechświata. Doktryna Kabały opierała się na objawieniach, których doświadczyli prorocy w dalekiej przeszłości. Kabaliści uważali, że tylko dzięki znajomości tajemnej wiedzy można odszyfrować prastare zapiski *Tablicy Szmaragdowej*. Tym sposobem poznawano ukrytą naturę Stwórcy i przewidywano przyszłe wydarzenia.

Morysin. Oraculum. Fragment ruin z hermą. Fot. W. Fijałkowski ok. 1954-1960

W interpretacji świętych tekstów ważną pomocą miało być poszukiwanie przyczyn oraz zrozumienie przykazań Boga. To uzasadniało zainteresowanie Aleksandry Lubomirskiej Potockiej hermetyzmem, skrywanym nauczaniem owianym mgiełką tajemniczości i magii kabały, odmianą filozofii samorozwoju i samokształcenia ciała, umysłu i duszy. Wynikał on między innymi z analizy treści *Tablicy Szmaragdowej (Tabula Smaragdina)*, do której odwoływali się średnio-wieczni alchemicy oraz różokrzyżowcy, a także adepci nauk okultystycznych i ezoterycznych. Pierwsze tłumaczenia tekstu *Tablicy Szmaragdowej* zawdzięczamy Izaakowi Newtonowi, wybitnemu fizykowi, twórcy mechaniki klasycznej, ale i okultyście. Tekst ten przedstawia się następująco:

1. Oto jest prawda bez kłamstwa, pewna i najprawdziwsza.
2. To co poniżej jest takie, jak to co jest powyżej, a to co powyżej, jest takie, jakie to co jest poniżej, by czynić cuda jedynej rzeczy.
3. A wszystkie rzeczy były i powstają z jednego, przez medytację tego jednego: więc wszystkie rzeczy narodziły się z tej jednej rzeczy.
4. Słońce jest jego ojcem, a księżyc matką, wiatr nosił go w łonie, a ziemia była jego żywicielką.
5. Ojciec całej doskonałości na całym świecie jest tutaj.
6. Jego moc jest zupełna, gdy zmieni się w ziemię.
7. Oddziel ziemię od ognia, to co subtelne, od tego co pospolite, z wielką uwagą.
8. Wstępuje z ziemi w niebiosa i znów zstępuje z niebios na ziemię, otrzymując moc wszystkich rzeczy wyższych i niższych.
9. Tym sposobem twoja będzie chwała całego świata, a ciemność ucieknie od ciebie.
10. Jego siła przewyższa każdą siłę, gdyż zwycięża wszystko co subtelne, i przenika wszystko, co twarde.
11. W ten sposób został stworzony świat.
12. Z tego pochodzą godne podziwu rzeczy, środki do których są zawarte w tym.
13. Gdyż ja jestem Hermes Trismegistos, mający trzy części filozofii całego świata. To co rzekłem o operacji słońca jest dopełnione i zakończone.

Oraculum jest architektonicznym zapisem prawd podanych powyżej.

Obecny stan zachowania obiektów architektury parkowej w Morysinie, w tym Oraculum, jest bardzo zły. Z budowli znaj-

dujących się na jego terenie w stanie pozwalającym na użytkowanie zachowała się jedynie gajówka. Pałacyk, Dom Stróża, Neogotycka Brama, Oraculum znajdują się w stanie ruiny. Całkowitemu zarośnięciu uległy wnętrza parkowe, dawny sad przekształcono w ogródki działkowe, staw znajdujący się na terenie parku sukcesywnie zarasta. Nie są czytelne kluczowe niegdyś dla kompozycji parkowej powiązania widokowe pomiędzy Morysinem a pałacem i ogrodem w Wilanowie. Przestał istnieć dawny układ drogowy, w tym ważne połączenie drogowe w północno-wschodniej części parku. Dwa ogromne wnętrza parkowe położone naprzeciwko pałacu, rozdzielone aleją prowadzącą do neogotyckiej bramy, użytkowane są rolniczo, a we fragmencie jako pole golfowe. W 1996 r. zadrzewioną część Morysina objęto ochroną przez utworzenie tu rezerwatu przyrody o powierzchni 53,46 ha. Spowodowało to niemożność prowadzenia na tym terenie ogrodniczych prac pielęgnacyjnych i w efekcie dalszą degradację kompozycji przestrzennej tego cennego parku. Dlatego w sierpniu 2006 r. podjęto trud przeniesienia ocalałych elementów kamiennych Oraculum z Morysina do ogrodów Muzeum Pałac w Wilanowie. Opracowano projekt rekonstrukcji Oraculum. Na podstawie udostępnionych materiałów archiwalnych oraz inwentaryzacji zachowanych elementów kamiennych odtworzono jego wymiary.

Zaprojektowano Oraculum jako dwunastokąt foremny o boku 166 cm, wyniesiony 75 cm ponad poziom terenu. Do Oraculum prowadzą 5-stopniowe kamienne schody o szerokości jednego z boków wielokąta. Schody obramowane będą bocznymi murkami. Na górnym poziomie Oraculum ustawiono dwie kamienne kolumny, zwieńczone głowicami i połączone tympanonem. Pomiędzy kolumnami stoi posąg (herma), a przed nim ołtarz. Główna oś Oraculum, przebiegająca między dwiema kolumnami, przez środek kręgu i dzieli schody na dwie równe części jest zorientowana względem stron świata tak, jak w Morysinie. Ściany dwunastokąta zwieńczone są górnym gzymsem kamiennym, składającym się z 12 elementów. Część elementów gzymesu zagięła lub uległa zniszczeniu i należy je odtworzyć. Fragmenty kolumn kamiennych o średnicy ok. 40 cm są bardzo zniszczone, lecz po ich przycięciu (tylko prostopadłe do

Morysin. Oraculum. 2006 r. Fot. autora

osi) mogą być wykorzystane jako części nowych kolumn. Zniszczone głowice kolumn oraz łączący je tympanon należy odtworzyć wg studiów porządku architektonicznego wykonanych dla S.K. Potockiego. Stare głowice wykonane w narzucie wapiennym, wymurowanym na ceglanych trzonie nie istnieją, stąd zaproponowano ich rekonstrukcję w kamieniu. Posadzka Oraculum, zgodnie z podziałem na 12 domów Zodiaku, ułożona zostanie z dwukolorowych płyt kamiennych, w poziomie górnego gzymesu. Przyjęto, że wyniesione ponad teren ściany wielokąta powinny być obsypane ziemią, zgodnie z nachyleniem schodów. Zaproponowano tymczasową lokalizację rekonstrukcji Oraculum w ogrodzie południowym Muzeum Pałac w Wilanowie, w sąsiedztwie Pagody Chińskiej.

Reasumując, uratowano przed dalszą dewastacją jedyny zachowany w Polsce krąg kamienny Oraculum, będący symbolem wróżb, przepowiedni, nadziei epoki romantyzmu. To znane miejsce spotkań towarzyskich polskiej arystokracji w czasach utraconej niepodległości. ■

LITERATURA:

1. P. Jaskanis, A. Rottermund, A. Kwiatkowska, A. Ekielska-Mardal: *Narodziny kolekcji Grand Tour Stanisława Kostki Potockiego*. Muzeum Pałac w Wilanowie, 2006
2. D. Fenna: *Jednostki miar. Leksykon*. Świat Książki 2004
3. N. Wójciszewski: *Masoneria. Mały słownik*. VERBINUM, Warszawa 2006
4. W. Piwkowski: *Arkadia Heleny Radziwiłłowej. Studium historyczne*. Narodowa Instytucja Kultury. Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu 5 (11)
5. T. Urzykowski: *Przenoszą zabytek z Morysina*. *Gazeta Wyborcza*, 27 lipca 2006 r.
6. Marc-Alain Ouaknin: *Tajemnice Kabały*. Cykady, Warszawa 2006 r.